

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ННІ філології та журналістики
Кафедра новітньої української літератури та соціальних
комунікацій

Вітражі

**Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових
семінарів**

ЖИТОМИР – 2013

УДК 82 – 193.3(093)»19»

ББК 83

Рекомендовано до друку кафедрою новітньої української літератури та соціальних комунікацій ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 10.01.2013 р.)

Рецензенти:

А.С. Близнюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри редагування та основ журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка;

В.В. Халін – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка;

О.М. Шуневич – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання навчальних предметів Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Вітражі: Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових семінарів / Упор. В.І. Башманівський. – Випуск 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2013. – 186 с.

УДК 82. – 193.3(093)»19»

ББК 83

У збірнику запропоновано матеріали викладацько-студентських наукових семінарів, присвячених творчості українських письменників.

Для студентів філологічних спеціальностей, учителів-словесників, а також тих, кого цікавить література XIX – XX століття.

© В.І. Башманівський, 2013

письменник сім'ю Катранників. У ситуації, де кожен думає за себе, де інстинкт самозбереження бере гору, вони виживають разом, не забувають про ближнього свого. Зрештою, той факт, що вижив наймолодший у сім'ї, вказує на непоборність людського духу, величного та міцного.

Література:

1. Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь» / Василь Барка. – К.: Наук. думка, 2000. – 304 с.
2. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 64-70.
3. Мовчан Р. «Жовтий князь» Василя Барки / Р. Мовчан // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 21-25.
4. Мовчан Р. «Жовтий князь» Василя Барки / Р. Мовчан // Слово і час. – 1998. – № 12. – С. 14-19.
5. Пахаренко В. Екзистенціалізм: спроба найзагальнішого огляду / В. Пахаренко // Українська мова та література. – 2006. – Ч. 32. – С. 4-12.
6. Савченко В. Василь Барка – письменник апокаліптичної доби / В. Савченко // Вітчизна. – 2007. – № 5-6. – С. 155-157.
7. Тельчарова В. Життєва основа роману Василя Барки «Жовтий князь» / В. Тельчарова // Дивослово. – 2000. – № 6. – С. 31-33.

Л.В. Горохова,
кандидат філософських наук, асистент

Екзистенційні мотиви страху в літературно-філософській спадщині М. Гоголя

Поміж проблем сучасного українського суспільства однією з актуальних є проблема існування людини. Проблема буття й безпеки існування як людини, так і соціальних систем набуває особливої актуальності на межі ХХ–ХХІ століть. Результати досліджень підтверджують думку про те, що питання буття людини, сенсу її життя

є не лише предметом філософських досліджень, а й літературних здобутків.

З огляду на наявні завдання духовного розвитку та відродження української філософської культури, особливо актуальним сьогодні є звернення до творчої спадщини вітчизняних мислителів минулого. Саме таким доробком є творча спадщина М. Гоголя, який переймався проблемами, що хвилювали все людство з часу пробудження людської думки й дотепер: проблемами відносин особистості й суспільства, людського буття, моральності, віри. Творчий доробок М. Гоголя в усій його глибині та складності відкриває нові обрії для історико-філософського осмислення та сприяє поступу української філософії, її самовизначенню на тлі світової філософської культури. М. Драгоманов зазначав: «Гоголь – може, незалежно від своїх замірів та бажань, несвідомо для себе самого – став одним із перших моторів нашого національного руху, щоб скласти перед ним велику пошану від вдячних нащадків» [1, с. 129].

Тенденція висвітлення філософських поглядів через літературу є характерною не тільки для західної, а й для української критичної думки. Зокрема, екзистенційні мотиви творів М. Гоголя, Г. Сковороди, Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Франка відіграють важливу роль у формуванні світогляду суспільства.

Одним із мотивів того, що література піднялася на світову арену, на думку дослідників, було використання М. Гоголем у містично-символічних творах екзистенційних ідей. Через це письменника вважали по суті «українським та (російським) К'єркегором» [2, с. 759].

Аналізуючи літературний спадок письменника, розглянемо філософські спрямування його творчості з позицій екзистенціалізму. В екзистенціально-антропологічних пошуках Миколи Гоголя проблема людини та її існування розгортається через систему концептів сенсу життя: автентичність і неавтентичність людського буття, життя-реальність, життя-гра, життя-фікція, життя-мрія, життя-відчуженість, які є актуальними для людей і в сучасних умовах.

Особливість творчості М. Гоголя полягає в тому, що він вивчав навколишній світ, звертаючись до свого духовного досвіду, до своєрідного розуміння дійсності. Вагомість гоголівської філософії полягає в тому, що вона будується на конкретній історичній дійсності, яка осмислюється в романтичному контексті і є сенсом його філософії. Філософська проблематика М. Гоголя має художньо-концептуальне оформлення, оскільки автор акцентує увагу на проблемах душі, людини, творчості, релігії. Письменник був унікальним не у виборі

проблематики, а в умінні знайти особливі способи її інтерпретації та вирішення.

Тільки у ХХ столітті дослідники і постановники п'єси «Ревізор» відкрили велике новаторство Гоголя-драматурга. В. І. Немирович-Данченко побачив його в зав'язці, яку складає всього лише одна фраза – «і п'єса вже почалася. Дана фабула, і даний найголовніший її імпульс – страх».

Видатний російський філософ Микола Бердяєв охарактеризував Гоголя як людину, яка сповідує релігію страху. Простеживши сюжети його творів, ми можемо підтвердити цю думку.

За словами самого Гоголя, разом з образами чиновників дійовою особою комедії «Ревізор» є страх. Він не тільки сприяє руху сюжету, але й служить способом зображення існуючої влади і викриває її недоліки. Саме страх створює ситуацію помилки, на якій побудований весь сюжет і конфлікт комедії. Герої п'єси все більше і більше відчують страх, про що свідчать репліки й авторські ремарки. Страх дійсно в комедії є рушійною силою сюжету, саме він лежить в її основі, створюючи ситуацію помилки, або іншими словами, міражну інтригу. Відчуття страху мотивує вчинки героїв, володіє здатністю то посилюватися, то тамуватися. Страх стає другою реальністю героїв, їх другим своєрідним «я», і вже керує всім містом.

У «Ревізорі» немає зовнішніх поштовхів до розвитку дії. Як не парадоксально, основним імпульсом розвитку комедії є страх чиновників. Відчуття страху об'єднує в єдиний організм місто, яке надривається внутрішніми суперечностями. Це ж відчуття страху робить всіх жителів міста мало не побратимами. Виявляється, ні спорідненість душ, ні спільність інтересів, а тільки страх здатний згуртувати цих людей.

Кожна людська душа постає у М. Гоголя полем розгортання всесвітньої буттєвої драми: якщо вона врятована – добра в світі стає більше, коли загублена – менше. Зрозуміло, що за кожную душу ведеться боротьба між Богом та Дияволом. Людина постає символічним центром розгортання вічної духовної боротьби.

М. Гоголь створює концепцію «непомітного зла», тобто зла незначного, маленького (наприклад, незначна брехня), з яким людина не бореться. Та лише у супротиві злу людська душа стає «живою», наділеною чеснотами. Як відомо, своє особисте призначення М. Гоголь вбачав у здатності «наводити мікроскоп» на непомітне зло та робити його помітним (дослідники творчого та життєвого шляху митця зійшлися у думці, що причиною численних душевних

перенапружень М. Гоголя є те, що він почав сумніватися в тому, кому він, власне, служить, якщо бачить зло там, де його ніхто не помічає).

Варто зазначити, що ідейно-романтична думка М. Гоголя часто виражена не за допомогою певних умоглядних категорій філософії, а на рівні конкретно індивідуального синтезу почуттів та вражень особистого досвіду. Саме ця риса творчості митця надає особливого значення та колориту його ідеям, наголошує на любові до української народної творчості, в якій концентрація чуттєво-образних компонентів є домінантною. Гоголівські екзистенційні мотиви перегукуються не лише з фольклорно-народними, але й зі сковородинськими. Символізм Г. Сковороди переростає у М. Гоголя в той романтичний символізм, який проявляється у всій його подальшій творчості.

Світло і пільма супроводять людину від народження до смерті, оточують її, складаючи два світи, що зникаються і розмикаються між собою. Ареною боротьби цих двох початків завжди є людська душа. М. Гоголь спочатку стверджував, що в основі оповідання «Вій» лежить народний переказ, але головне в ньому не сенс переказу, а психологічний мотив. Основним психологічним мотивом цієї історії є страх. Страх буває двоякий: страх перед сильним і страх перед таємничим – містичний страх. У творі зображений саме містичний страх. Ми не будемо вдаватися до детального аналізу, а тільки прослідкуємо, як в оповіданні поступово інтенсифікується відчуття страху: починаючи з моменту, коли сотник послав до Києва за Хомою, навіть комічні сцени (наприклад, в бричці) невеселі, потім іде сцена з упертим сотником, його страшні прокляття, краса мертвої, дорога до церкви, замкнута церква, марні намагання себе підбадьорити, які ще сильніше розвивають відчуття страху, хворобливу цікавість Хоми, мертва загрожує пальцем... Читачам здається, що вже всі жахи вичерпані, але автор знаходить нові фарби, точніше – він згущує використані раніше, попередньо пережиті. І при цьому ніякого шаржу, ніякого художнього обману. Страх обертається жахом, жах – сум'яттям і тугою, сум'яття – заціпенінням.

Підсумовуючи, можемо зазначити: в особі М. Гоголя поєдналися письменник і філософ. Підтвердженням є його твори, які розкривають філософські, релігійні та етичні погляди автора. Мислитель намагався створити такі літературні твори, філософія яких слугувала б народові, допомагала знайти людям шлях до кращого життя. Можливо, саме тому філософські мотиви його творів – це вираження гуманізму й демократизму. У своїх творах М. Гоголь розглядав складні філософські проблеми: буття людини, сенсу життя, добра і зла.

Глибокий самоаналіз М. Гоголя говорить про те, що мислитель був моральною особистістю, ставив перед собою високі цілі, а своєю творчістю намагався пробудити найкраще в душах людей. Він створив так звану «утопічну теорію» в розумінні світу та людини, яка базувалася на принципі самопізнання. М. Гоголь вважав, що пізнати себе – це, насамперед, осмислити цінність людського життя, свої думки, відчуття, взаємини, оточення, душу; свій характер, його риси: слабкі і сильні його сторони; свої здібності, обдарування тощо. Пізнати себе – це й усвідомити, що є найважливішим в житті. Кожна проблема, що поставала перед М. Гоголем, переживалася ним інтровертивно. У світлі духовних шукань митця стає зрозумілим зв'язок його філософського світовідчуття з типом його душевної і духовної структури (саме в силу цього нерозривного зв'язку стиль його мислення й був екзистенційним). Останнє знаходить прояв у дослідженні Гоголем людської душі, людської сутності, його переконаності в тому, що світ явищ, оточуючий його емпіричний світ не є світом дійсним і кінцевим. Це виявляється в його вченні про людину, де ідеалом виступає тип людини-творця, духовної людини, що постійно перебуває у стані розвитку, пошуку істинного «Я», під час якого людина освоює трансцендентне у своєму бутті.

Проблема самопізнання у творчості митця посідає важливе місце, та в черговий раз наголошує на зв'язку з ідеями Г. Сковороди. М. Гоголь ретельно досліджує внутрішній світ, сутність людини, його ідеалом є людина, здатна на глибокі і щирі почуття, «жива душа». Цьому ідеалу протиставляється «мертва душа», що характеризується пустотою, неповноцінністю, духовною ницістю.

Отже, відзначаючи екзистенційне спрямування філософської думки М. Гоголя, можна стверджувати, що людина в сутності свого існування («внутрішня людина», «жива» людська душа) є предметом досліджень автора. Осягнення сутності людини, заглиблення в її душу є головним у творчості романтика М. Гоголя. Для нього душа людська – не стільки шлях пізнання, скільки глибоке джерело духовності і спосіб її буття.

Осередням екзистенціальної рефлексії мислителя завжди була «жива душа» людини, на противагу «мертвій», а також повнокровність людського життя. У духовних пошуках Гоголя можна виділити три умовні періоди: морально-етичний, естетичний і релігійний, з гнучкими хронологічними межами, які співіснують і взаємодіють. Їх синтез складає основу духовного вдосконалення мислителя на шляху до самопізнання і специфіку його антропологічного вчення. Питання антропології, до яких звертався Микола Гоголь (Людина і Бог, Людина

і Світ, людська екзистенція, сенс життя тощо), знаходять відгук і в сучасній філософській думці.

Література:

1. Горський В. Історія української філософії. Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1997. – С.124–127.
2. Історія філософії / [Ярошовець В.І., Бичко І.В., Бугров В.А. та ін.]; за ред. В.І. Ярошовця – К., ПАРАПАН, 2002. – 774 с.

Т.Є. Клименко,
кандидат філологічних наук, асистент

Самотність як екзистенціал буття (на матеріалі збірки Петра Білоуса "Таємна сторожа")

Самотність є явищем, характерним тільки людині й вимагає ретельного його вивчення. Це стан, який викликає гостре переживання, що виражає особливі форми самопізнання, ставлення до себе та світу. До вивчення феномену самотності звертаються філософи, психологи, культурологи, педагоги тощо. У філософії самотність пов'язується з особливостями світосприйняття людини, станом її душі, мотивацією її вчинків. У психології – це соціально-психологічне явище, емоційний стан людини, пов'язаний з відсутністю позитивних емоційних зв'язків з людьми або зі страхом їх втрати.

Найчастіше поняття самотності має негативні конотації, оскільки виникає в результаті незалежних від суб'єкта змін. На противагу даній існує позитивна самотність, яку ще називають відокремленістю. Це «добровільне уникнення контактів з іншими людьми, переслідуючи мету зосередитись на якійсь справі, предметі, самому собі» [4, с. 12]. Така самотність є будівничою й регульованою та характерна для творчих людей, зокрема прозаїків, поетів.